

ROLUL ONOMASTICII ÎN CERCETAREA ISTORIEI TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE XII-XIII. STUDIU DE CAZ: ETNOTOPONIMELE

Victor V. Vizauer*

Abstract: *Through this study I have managed to analyze a number of place names containing references to the ethnicity of the Populations who lived in that Settlement's. The Ethnotoponym's under investigation have been extracted from Documents issued in the 12-13th centuries, which take into account the approximate geographic area of Transylvania, Banat, Crișana and Maramureș. Along with the Toponymic and Documentary sources, in my approach I used data from Chronicles, as well as information from archaeological researches. In this article it can be seen very clearly the importance of the auxiliary sciences of history – in this case Onomastic Science – for a more profound knowledge of the existing realities in the Middle Ages in this geographical and cultural area.*

Keywords: Transylvania, Toponymy, Ethnicity, Medieval Archaeology, Documents

Prin intermediul studiului de față ne-am propus să aducem în discuție o categorie aparte a toponimelor – și anume *etnotoponimele*¹ –, întâlnite în documentele oficiale emise pe parcursul secolelor XII-XIII. Spațiul geografic avut în vedere este delimitat de teritoriile actuale ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, însă „trecând” frontiera de stat cu Ungaria sau Serbia, în acord cu întinderea comitatelor medievale. Etnotoponimele înregistrate, împreună cu o descriere succintă, sunt catalogate în Anexa de la finalul acestui material.

În ce privește tipul de cercetare interdisciplinară pe care îl abordăm aici, avem convingerea că prin coroborarea informațiilor furnizate de sursele scrise (acte oficiale și cronici) cu cele rezultate din investigațiile arheologice, cercetările lingvistice și cu onomastica – în postura de știință auxiliară a istoriei – se poate contura o imagine mai clară a habitatului medieval transilvan și a etniilor ce conlocuiau în această zonă.

După prezentarea scurtă și generală din acest articol a etnotoponimelor identificate pentru secolele XII-XIII, cercetarea va continua (sub forma unor studii viitoare) prin analiza particulară, pe grupuri etnice, a numelor de așezări, prin înregistrarea opiniilor exprimate în istoriografiile română, maghiară și/sau germană

* Cercetător științific III dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: vviki200@yahoo.com.

¹ În terminologia de profil etnotoponimele reprezintă denumiri de locuri care fac referire la elementele etnice ale unei populații, trib, castă sau națiune, v. Patricia de J. Carvalhinhos, *Etnotoponimia comparada e antroponimia: sistemas de nomeação e fundamentos do nome próprio*, în *Circulo Fluminense de Estudos Filologicos e Linguisticos*, Cadernos do CNLF, vol. XII, nr. 9, Rio de Janeiro, 2009, p. 106-117 (p. 106-107).

ori slavă, după caz, precum și prin formularea unor concluzii (finale sau nu, aceasta rămâne de văzut) bazate atât pe cele mai vechi, cât și pe ultimele investigații asupra acestui subiect interesant.

*

O primă grupă de etnotoponime sunt cele care ne vorbesc despre oaspeții străini. Astfel, numele satului *Zaazfenes* din comitatul Cluj (azi Florești, jud. Cluj; Anexa, nr. 30) sugerează o prezență germană. Acel *zaaz* poate să fie o grafie diferită pentru *sas* (în limba maghiară actuală *szász*), denumirea așezării înseamnând *Fenes-ul Săsesc*. Tot lângă Cluj a fost și satul numit în documente *Sassag* (Anexa, nr. 22), azi dispărut. Având în vedere că în zonă (la Cluj, Turda, Ocna Turda, Dej, Ocna Dej, Sic, Cojocna) au fost colonizați numeroși germani, posibila lor prezență și în cele două așezări învecinate Clujului este una normală.

De asemenea, în comitatele Bihor și Sătmar întâlnim etnotoponime ce atestă prezența germanicilor: *Sashad* (Anexa, nr. 21), respectiv *Nempti/Nemythy* (Anexa, nr. 14). Existența unor teutonici sau oaspeți în comitatul Bihor este confirmată și de către clericul Rogerius, care vorbește despre *Pontem Thome, magnam Theutonicorum uillam super fluvium Crisii positam*², adică o așezare a unor oaspeți germani, numită *Podul lui Toma*, ori de evocarea documentară a lui Valder, *hospitem de Bichor*³. În comitatul Sătmar erau coloniști germanici, printre altele, la *Megyes* (Medieșul Aurit)⁴ și *Zothmar* (Satu Mare)⁵.

În cazul referirilor documentare la *Villa Latina* (Anexa, nr. 26), *Villa Latinorum Waradiensium* (Anexa, nr. 27) sau *Olozi* (Anexa, nr. 16), nu se poate preciza cu exactitate care a fost etnia locuitorilor. Pe parcursul secolului XII în Ungaria, ca și în alte părți ale Europei Centrale, au fost așezați numeroși valoni – în special în centrele episcopale –, care pe lângă *Latini* au fost denumiți și *olasz*; însă termenii aceștia puteau să facă referire la orice populație vorbitoare a unei limbi de origine latină⁶. György Székely considera că satele numite *Latina* sau

² M. Rogerii, *Carmen miserabile*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor* (infra: *Carmen miserabile*), vol. V, București, Edit. Bucovina, 1935, Cap. XXXIV.

³ Johannis Karácsonyi, Samuelis Borovszky, *Regestrum Varadinense. Examini ferri candentis*, (infra: *Regestrum Varadinense*), Budapest, 1903, doc. 388, p. 306-307; *Documente privind Istoria României, C. Transilvania*, Veacul: XI, XII și XIII, Vol. I (1075-1250) (infra: *DIR.C.I (XI-XIII)*), București, Edit. Academiei R.P.R., 1951, doc. 67/388, p. 147; Jakó Zsigmond, *Codex diplomaticus Transsylvaniae / Erdélyi okmánytár*, I, 1023-1300 (infra: *EO I*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997, doc. 182, p. 182. (anul 1235).

⁴ *Documente privind Istoria României, C. Transilvania*, Veacul XIII, Vol. II (1251-1300), (infra: *DIR.C.II (XIII)*), București, Edit. Academiei R.P.R., 1952, doc. 137, p. 139-140.

⁵ Wenzel Gusztáv, *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, IX, 1272-1290, (infra: *Wenzel IX*), Pest, 1871, doc. 413, p. 561-562; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 166, p. 158; doc. 508, p. 463-464.

⁶ Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2006, p. 87.

Olaszi ar fi fost locuite în primul rând de valoni, doar în anumite cazuri fiind vorba de italieni⁷. În schimb Nicolae Drăganu credea că latinii din Oradea erau italieni⁸.

Sursele atestă prezența străinilor veniți pe teritoriul Ungariei din zone în care se vorbea o limbă romanică: spre exemplu, în comitatul Sopron, regele Andrei al II-lea a dăruit în anul 1223 un *loc de așezare* comitelui Symon și rudelor sale (*locum descensionis in regno nostro sibi et cognatis suis*), originari din Aragon⁹. Mai înainte chiar, mercenari din zona Franței au luptat alături de regele Ștefan al II-lea (1114-1132)¹⁰. În *Cronica lui Nestor*, prin Latini, se face referire la creștinii (clericii) afiliați Romei¹¹. Însă fețele bisericești din această zonă, subordonate Pontifului Roman, puteau să fie și germani, după cum reiese din *Viața Sfântului Gerard*¹². Un motiv în plus pentru a considera germanici pe locuitorii unora dintre satele latine este acela că *Villa Latina* era proprietate a cavalerilor sași Corrad și Daniel, fiii lui Johannes Latinus (poate numele satului a venit de la porecla lui Johannes sau invers). Prin urmare, în satele latinilor puteau să trăiască italieni, hispanici, germani, francezi sau valoni, pentru Transilvania putându-se restrânge cercul la italici, germanici și valoni.

Problema este mult mai simplă în cazul etnotoponimelor *Pad Saxoniam* (Anexa, nr. 18) și *Pad Hungaricam* (Anexa, nr. 17), din comitatul Alba, unde este foarte clară etnia locuitorilor: germani, respectiv maghiari. Prezența oaspeților în comitatul Alba, pe lângă actele oficiale, toponimie sau antroponimie, este confirmată și de cercetările arheologice. În timpul săpăturilor efectuate la *Catedrala II* de la Alba Iulia au fost descoperite morminte cu nișă cefalică, ceea ce confirmă prezența – permanentă ori temporară, în legătură cu construcția catedralei – a unuia sau a mai multor grupuri de oaspeți străini, posibila venire a acestora din zone diferite ale Europei fiind indicată de existența a trei variante de înhumare în

⁷ György Székely, *A Székesfehérvári latinok és a vallonok a középkori Magyarországon*, în *Székesfehérvár évszázadai*, vol. II, Székesfehérvár, 1967, p. 45-72.

⁸ Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București, Imprimeria Națională, 1933, p. 293.

⁹ Georgius Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae*, Budae, 1829, III, 1, p. 393-396; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 148, p. 202.

¹⁰ *Chronicon Pictum Vindobonense*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor* (infra: *Chronicon Pictum Vindobonense*), vol. XI, București, 1937, Cap. LXVIII.

¹¹ *Cronica lui Nestor*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor* (infra: *Cronica lui Nestor*), Vol. VII, București, 1935, Cap. XLII.

¹² Învățătorul de la școala înființată la Cenad de către Gerard se numea Walther, ajutorul său era un german (*Tewtonicus*) adus din Alba Regală, pe nume Henric, iar o parte a monahilor veniți din diferite părți ale Ungariei la noua mănăstire dedicată Sfântului Gheorghe aveau tot nume germanice: Conrad, Albert sau Henric; în plus, la școala condusă de Walther veneau germani, cehi, polonezi, francezi etc., pe care Gerard îi așeza apoi în parohiile din eparhia sa, v. *Vita Sancti Gerardi. Legenda Maior*, în I. D. Suci, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1980, Cap. 11-12, p. 47-49.

morminte cu nișă pentru cap¹³. Acest tip de înhumare își are originea în Europa Occidentală, pentru teritoriile Europei Centrale indicând deplasarea unor grupuri de populație dinspre vest¹⁴.

Din Harta 3, aflată la finalul studiului, rezultă că distribuția în teren a etnotoponimelor referitoare la germanici și latini, coroborată cu mențiunile documentare ale oaspeților din comitatele Sătmă, Cluj, Turda sau Alba, confirmă opinia lui Thomas Năgler cu privire la unul dintre traseele de colonizare: prin nord-vest, pe valea Someșului¹⁵ (sau poate pe valea Crasnei), spre comitatul Cluj, apoi Alba și, în final, spre Sibiu și Țara Bârsei.

Toponime precum *Rusan*, *Ruscia*, *Vruz/Vrwz* sau *Wrusy* (Anexa, nr. 19, 20, 28 și 29) au în vedere locuitori de origine slavă. În limba maghiară *orosz* (Vruz, Vrwz, Wrusy) înseamnă *rus*, iar *Ruscia* este numele cu care a fost desemnată în documente zona cnezatelor rusești¹⁶. Același termen de *Ruscia* îl utilizează și Rogerius în a sa *Carmen miserabile*, atunci când se referă la spațiul geografico-politic amintit¹⁷. De asemenea, mai devreme chiar, Anonymus utilizează pentru spațiul cnezatelor rusești numele de *Ruscia*¹⁸. O altă denumire geografică ce ar fi putut servi drept sursă a etnotoponimelor *Rusan* și *Ruscia* este cea de *Rasia*, nume dat în epocă unei părți din Serbia actuală. În a sa *Descriptio Europae Orientalis* Geograful Anonim spune că *regnum Rasie*, care la sud se învecina cu Albania, este format din două părți: *Rasia* și *Serbia*; pe locuitorii acestor teritorii Geograful îi numește *rutheni*¹⁹. Relativ la denumirile de *Vruz* sau *Wrusy*, învățatul și omul de stat arab Rașid Od-Din, în lucrarea *Suma istoriilor*, scrie că mongolii Batu, Kadan, Buri și Böcek au pornit împotriva țării *Urus*²⁰ (adică Rusia). Astfel, atât formele de *Ruscia* sau *Rusan*, cât și cele de *Vruz*, *Vrwz* sau *Wrusy* vorbesc despre o populație de origine slavă ce rezida în amintitele așezări.

¹³ Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, *Morminte cu nișă cefalică descoperite la Alba Iulia (Sec. XII-XIII). Contribuții privind istoria oaspeților occidentali în Transilvania, în Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord. Zeno Karl Pinter, Ioan Marian Țiplic, Maria Emilia Țiplic, Bibliotheca Septemcastrensis XII, București, Edit. Economică, 2005, p. 229-244 (p. 240).

¹⁴ Adrian Ioniță, *Mormintele cu gropi antropomorfe din Transilvania și relația lor cu primul val de colonizare germană, în Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coord. Zeno Karl Pinter, Ioan Marian Țiplic, Maria Emilia Țiplic, Bibliotheca Septemcastrensis XII, București, Edit. Economică, 2005, p. 217-228 (p. 219-221).

¹⁵ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, ediția a doua, București, Edit. Kriterion, 1992, p. 128-129.

¹⁶ Eudoxiu de Hurmuzaki, Nicolae Densușianu, *Documente privitoare la Istoria Românilor, 1199-1345*, volumul I, partea 1 (infra: *Hurmuzaki, Densușianu*, I, 1), București, 1887, doc. CXCIX, p. 259-262; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 296, p. 344-347 (an 1250).

¹⁷ *Carmen miserabile*, Cap. XIV.

¹⁸ *Gesta Hungarorum*, Cap. VII.

¹⁹ Anonymi Geographi, *Descriptio Europae Orientalis*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor (Descriptio Europae Orientalis)*, vol. II, București, 1934, Cap. IV și Cap. X-XI.

²⁰ Aurel Decei, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 194.

Existența unor comunități de origine slavă în zona comitatelor Bihor (unde erau satele Vruz/Vrwz și Wrusy) și Cenad (unde se afla satul Rusan; azi ar fi fost pe teritoriul Serbiei) este confirmată de Rogerius, care relatează că în drumul lor de la Oradea spre Arad și Cenad mongolii ar fi luat și prizonieri *Rutheni*²¹. Acești ruteni erau locuitori de etnie slavă, cronicarii – spre exemplu Anonymus²² sau Simon de Keza²³ – numindu-i ruteni și pe locuitorii cnezatelor rusești; același lucru se întâmplă și în actele vremii, spre exemplu Halici fiind considerată o cetate a rutenilor²⁴. De altfel, apropierea de slavitatea sudică, din care o parte era controlată de regalitatea maghiară, face posibilă venirea unor grupuri de populație slavă și în teritoriile comitatelor medievale Arad și Cenad.

La fel, locuirea slavă în partea de est a Transilvaniei – unde se afla, cu probabilitate, satul *Ruscia* – a fost confirmată prin investigațiile arheologice din așezările de la Bezid (jud. Mureș; sec. VII-VIII)²⁵, Filiaș (jud. Harghita; sec. VII-VIII și IX)²⁶, Poian (jud. Covasna; sec. VI/VII-VIII/IX)²⁷ sau Sălașuri (jud. Mureș; sec. VII-VIII)²⁸. În plus, spre nord-estul județului Mureș se află o localitate denumită, poate nu întâmplător, Rușii-Munți. În acest context dorim să adăugăm faptul că într-un act din anul 1319 este vorba, printre altele, și despre un sat numit *Vruzfolu*²⁹ (Satul Ruscesc), pe care editorii DIR îl identifică tocmai cu localitatea Rușii-Munți. Astfel, este posibil ca satul Ruscia (Anexa, nr. 20) să fie același cu Vruzfolu, adică Rușii-Munți de azi.

Și în cazul etnotoponimelor *Cechtelek* (Anexa, nr. 5), *Cechy* (Cehei, jud. Sălaj; Anexa, nr. 6), *Sczeck* (Sici, jud. Sălaj; Anexa, nr. 24), din comitatul Crasna, sau *Cehy* (Cihei, jud. Bihor; Anexa, nr. 7), din comitatul Bihor, trebuie avute în

²¹ *Carmen miserabile*, Cap. XXXVII.

²² *Gesta Hungarorum*, Cap. X.

²³ Simonis de Keza, *Chronicon Hungaricum*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor* (infra: *Chronicon Hungaricum*), vol. IV, București, 1935, Cap. I.4.

²⁴ Hurmuzaki, *Densușianu*, I, 1, doc. CLXXXIX, p. 245-247; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 290, p. 335-337. Mai târziu, din secolele XIV-XV, zona delimitată de Polesia și Volânia la nord, de voievodatele Cracoviei și Sandomierzului la est de Podolia spre vest și de Ungaria, respectiv Moldova la sud, a devenit cunoscută ca *Rutenia Roșie*; cf. Grzegorz Jawor, *Așezările de drept valah și locuitorii lor din Rutenia Roșie în Evul Mediu târziu*, Iași, Edit. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 19.

²⁵ Zoltán Székely, *Așezarea prefeudală de la Bezid (jud. Mureș)*, în „Marisia”, 6, 1976, p. 117-123.

²⁶ Spre exemplu: Zoltán Székely, *Așezările din secolele VI-IX e.n. în sud-estul Transilvaniei*, „Aluta”, 6-7, 1974-1975, p. 35-56.

²⁷ Zoltán Székely, *Așezări din secolele VI-XI p.Chr. în Bazinul Oltului Superior*, SCIVA, 43/3, 1992, p. 245-306.

²⁸ Zoltán Székely, *Așezarea prefeudală de la Sălașuri (com. Veșca, jud. Mureș)*, „Marisia”, 5, 1975, p. 71-80.

²⁹ Varjú Elemér, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez*, vol. I (1214-1457) (infra: *Bánffy I*), Budapest, 1908, doc. XLIX, p. 47-48; *Documente privind Istoria României*, C. Transilvania, Veacul XIV, vol. I (1301-1320), Editura Academiei R.P.R., București, 1953, doc. 381, p. 332-333.

vedere comunități de origine slavă. Denumirea maghiară de *cseh* – însă cu grafia *ch eh* – a fost atestată încă de la finele secolului XI³⁰, ceea ce ar justifica existența toponimelor în prima jumătate și la mijlocul secolului al XIII-lea.

În ce privește *Chechtelek*, editorii *Documente privind Istoria României*, vol. II, nu au oferit o identificare actuală pe teren a așezării. Din datele furnizate de documentul ce amintește acest toponim reiese că satul medieval se afla în apropiere de râul Crasna, undeva între localitățile Nușfalău, Criștelec, Cehei și Crasna, toate menționate în act. Posibilitatea ca pământul sau mica așezare Chechtelek să fi dispărut între timp este foarte mare, deoarece niciun toponim actual nu este similar sau măcar apropiat celui medieval. Zona respectivă este presărată cu vestigii medievale databile între secolele VII/VIII și XIII, în special teritoriul comunei Nușfalău fiind bogat în descoperiri. În afară de cunoscuta necropolă tumulară există nu mai puțin de opt puncte cu materiale medievale timpurii (sec. VIII-IX)³¹. Pe teritoriul localităților ce ne interesează direct, numai la Cehei au fost identificate și pe teren urme de locuire medievală (secolele VIII-IX și XI-XIII)³², pentru Sici rămânând doar mențiunea documentară.

Referitor la *Chroath* (Horoatu Cehului; Anexa, nr. 8) și *Huruat / Huruath* (Horoatu Crasnei; Anexa, nr. 11), ambele din actualul județ Sălaj, nu există deocamdată semnalări ale unor vestigii arheologice medievale, reperul pentru această perioadă istorică fiind mențiunile documentare. Aceeași situație se constată și în privința satului *Croac* din comitatul Sătmar (Anexa, nr. 9).

Interesul față de etnotoponimele Chechtelek, Chechy, Sczeck, Chroath, Croac și Huruat / Huruath este alimentat de posibilitatea ca ele să-și aibă originea în existența unei populații slave (cehi, croați) în zonă. După cum am văzut, există descoperiri arheologice medievale timpurii și medievale în arealul delimitat de aceste localități. De asemenea, vestigii există și în preajma comunelor sau orașelor învecinate ori apropiate. Cele mai importante indiciatori ale prezenței unor grupuri de populație slavă sunt orizontul cultural reprezentat de necropolele tumulare de tip Nușfalău-Someșeni, care, după o dezbateră îndelungată, au fost date de la sfârșitul secolului VII și până în secolul IX³³, precum și cimitirul unor purtători ai

³⁰ Ilona K. Fábián, *Néhány népnévi eredetű helynév a Váradi Regestrumban*, în *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995, augusztus 28-30)*, Szerkesztette B. Gergely Piroks és Hajdú Mihály, Budapest-Miskolc, Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, 1997, II, Helynevek, p. 254-259 (p. 257).

³¹ Dan Băcuț-Crișan, *Așezările din secolele VII-LX de pe cursul superior și mijlociu al râurilor Barcău și Crasna*, Bibliotheca Musei Porolissensis IX, Edit. Mega / Edit. Porolissum, 2007, nr. 14, p. 60-67; Sabin Adrian Luca, Nicolae Gudea, *Arheologie și istorie (IV). Descoperiri din județul Sălaj* (infra: *Descoperiri din jud. Sălaj*), Oradea, Edit. Primus, 2010, nr. 177, p. 127-131; Sabin Adrian Luca, Nicolae Gudea, *Repertoriul arheologic al județului Sălaj* (infra: *Rep. arheologic al jud. Sălaj*), Biblioteca Brukenthal XLV, Sibiu, 2010, nr. 177, p. 78-79.

³² *Descoperiri din jud. Sălaj*, nr. 48, p. 52-53; *Rep. arheologic al jud. Sălaj*, nr. 48, p. 38.

³³ Ioan Stanciu, *Slavii timpurii în cercetarea arheologică românească*, „Ephemeris Napocensis”, XI, 2001, p. 105-143 (p. 124).

culturii Kottlach, cercetat la Zaláu și datat în secolele IX-X³⁴. De altfel, în nord-vestul României primii slavi își fac apariția în secolele VI-VII³⁵.

Nu trebuie să scăpăm din vedere nici mențiunea făcută de Notarul Anonim cu privire la populațiile întâlnite în Țara Ultrasilvană de către Ocmand, iscoada trimisă de Tuhutum, și anume: *Blasii et Sclau*³⁶. Apoi, în *Cronica Pictată de la Viena* se relatează că regele Ștefan I (997-1038) poartă un război împotriva lui Kean, *duce al bulgarilor și slavilor*, după care dă țara cucerită bătrânului Zoltán; de atunci acea parte a Transilvaniei (*illas partes transiluanas*) se numește *Erdeelui Zoltán*³⁷. Mențiunea făcută în *Annales Fuldenses* pentru anul 892 în legătură cu cererea adresată bulgarilor de către regele francilor de a nu mai permite transportul de sare spre Moravia³⁸, sugerează o posibilă prezență în Transilvania, pe lângă bulgari, a unor moravi, responsabili cu asigurarea livrării de sare spre țara lor.

Surse arabe din secolul X relatează despre existența croaților undeva la nord-est de Carpați, iar împăratul bizantin Constantin VII Porfirogenetul, în *De ceremoniis*, localizează pe croați în Munții Caucaz; la un moment dat aceștia ar fi supus populația slavă de la nord de Munții Carpați, după care, prin 626, au migrat spre Dalmația, preluând de la avari dominația asupra slavilor din regiune; însă despre migrația unei întregi populații de la nordul Carpaților și până la Marea Adriatică nu există relatări sigure³⁹. De asemenea, Nestor îi amintește pe *Croații cei Albi* printre populațiile slave, G. Popa-Lisseanu completându-l pe cronicar cu informația că respectivii Croați Albi trăiau la nord de Munții Carpați, pe cursul superior al Nistrului, iar pe parcursul secolului VII au migrat în zona pe care o locuiesc și azi⁴⁰. În timpul deplasării croaților spre sudul Europei, cu un itinerariu necunoscut, poate însoțiți și de către alți slavi, este posibil ca o parte dintre ei să fi ajuns în părțile nord-vestice ale României de azi. Însă, o migrație a slavilor numiți Croații Albi spre această zonă putea să aibă loc și mai târziu – Nestor le confirmă existența la nord de Carpați și la sfârșitul secolul X, în anul 991 Vladimir, cneazul Kievului, inițiind o campanie militară împotriva lor⁴¹ –, iar faptul să nu fi fost de o asemenea anvergură încât să fie surprins de cronici sau anale. Un al treilea scenariu

³⁴ Călin Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d.H.*, Cluj-Napoca, Edit. Neremia Napocae, 2002, p. 160.

³⁵ Ioan Stanciu, *op. cit.*, p. 126.

³⁶ *Gesta Hungarorum*, Cap. XXV.

³⁷ *Chronicon Pictum Vindobonense*, Cap. XXXVIII.

³⁸ *Scriptores Rerum Germanicarum. Annales Fuldenses sive Annales Regni Francorum Orientalis*, Post Editionem G.H. Pertzii, Recognovit Fridericus Kurze, Hannoverae, Impensis Bibliopolii Hahniani, 1891, p. 121 (A. 892).

³⁹ Walter Pohl, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n.Chr.*, München, Verlag C. H. Beck, 1988, p. 262.

⁴⁰ *Cronica lui Nestor*, Cap. III, respectiv nota nr. 6, p. 34; a se vedea și harta de la finalul volumului. Pentru localizarea geografică a croaților de la nord de Carpați, se poate consulta și Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Institutul European, 1999, p. 110, fig. 22.

⁴¹ *Cronica lui Nestor*, Cap. XLV.

posibil îl constituie venirea în aceste părți a unor locuitori – în urma acordării de privilegii sau a unor colonizări de populație a căror mărturie să nu fi fost prinsă în sursele scrise ori să nu fi ajuns până la noi – din Croația medievală, țară stăpânită de regalitatea maghiară de la începutul secolului XII⁴².

Chiar dacă informațiile ce privesc etnotoponimele Chechtelek, Chechy, Szecek, Chroath și Huruat nu sunt pe deplin edificatoare, cert este că ele fac trimitere la slavi, mai precis cehi și croați, fapt sprijinit și de prezența în alte țări ale Europei Centrale a unor forme toponimice foarte asemănătoare, cum sunt: Cechy, Chey, respectiv Chorvati, Huruathy, Horwahy, Horwath, întâlnite deja în sursele scrise ale secolului XIII⁴³.

În timp, grupurile de populație slavă din partea de vest și nord-vest a României actuale puteau să primească „întăriri” prin intermediul prizonierilor luați în numeroasele dispute armate cu boemii, moravii sau polonii, dar și pe parcursul luptelor interne, când mercenari slavi luptau alături de părțile implicate în conflict⁴⁴. Se pare că o bună parte dintre cei capturați, probabil și din considerente economico-demografice, erau lăsați în viață și așezați în diferite părți ale Ungariei, bineînțeles cu obligații⁴⁵.

Prin urmare, existența etnotoponimelor ce indică o prezență slavă pe teritoriile comitatelor Crasna, Solnoc sau Bihor nu ar reprezenta o apariție deosebită, fie că desemnează o stare de fapt contemporană documentelor care le pomenesc, fie sunt reminiscențe ale unor realități anterioare, păstrate prin intermediul toponimiei locale. Paradoxal însă, chiar lipsa mențiunilor oficiale de coloniști slavi poate fi dovada faptului că locuitorii de această origine sunt mai vechi⁴⁶, iar la data emiterii actelor din secolul al XIII-lea toponimia microzonei era fixată deja, astfel neapărând, în timpul unor hotărniciri, denumiri de tipul *Satul Slavilor* (cum era, spre exemplu, *Satul Latinilor*).

Concentrarea în nord-vestul Transilvaniei și în Crișana a mai multor etnotoponime ce indică o populație slavă (Harta 2) contribuie la întărirea veridicității afirmațiilor Cronicarului Anonim referitoare la cine erau locuitorii Țării Ultrasilvane (românii și slavii), precum și la faptul că între Pădurile Nyrului și Porțile Meseșului ungurii

⁴² Pál Engel, *op.cit.*, p. 63.

⁴³ Rudolf Krajčovič, *Sprachwissenschaftliche Probleme des frühen Mittelalters. Die Ethnonymen Sloveni und Moravia im Karpatenbecken im 9.-12. Jh.*, în *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert*, Herausgegeben von D. Bialeková, J. Zábajnik, Bratislava, Veda Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 1996, p. 421-427 (p. 442).

⁴⁴ *Chronicon Pictum Vindobonense*, Cap. LVIII,

⁴⁵ *Chronicon Hungaricum*, cap. II.1, II.2 și II.3; Simon de Keza vorbește despre transformarea în servi, condiționari și castrenses străini (cu rolul de a servi la castrele regale) a prizonierilor.

⁴⁶ Slavii au supraviețuit în mai toate teritoriile unde au migrat, chiar dacă peste ei s-au așezat alte populații și s-au aflat sub dominația politică a unei etnii diferite – Walter Pohl, *The Barbarian Successor States*, în W. Pohl, *Eastern Central Europe in the Early Middle Ages. Conflicts, Migrations and Ethnic Processes*, Edited by Cristina Spinei and Cătălin Hriban, București-Brăila, Edit. Academiei Române / Edit. Istros, 2008, p. 143-158 (p. 154).

au supus mai multe popoare (*plures nationes*)⁴⁷, printre care, mai mult ca sigur, și slavi.

Explicând numele de locuri de pe teritoriul Ungariei, Réső Ensel Sándor, încă în secolul XIX, susținea că denumirea Besenyő își are originea în numele populației pecenege (*besenyő* în limba maghiară, iar în latină: Bisseni, Bessi, Besseni sau Picenati), care la un moment dat a fost acceptată să se așeze în Regatul Maghiar⁴⁸. Prin urmare, satele cu nume precum Besseneu, Bessene, Bessenyew, Bissena sau Besenyeü Too (Anexa, nr. 1, 2, 3 și 4) ne vorbesc despre prezența pecenegilor. Aceeași părere o împărtășește și K. Fábíán Ilona⁴⁹, cercetătoare maghiară care s-a ocupat în mod special de toponimele cuprinse în Registrul de la Oradea (1208-1235).

Etnotoponimele referitoare la pecenegi se află în partea de vest a teritoriului supus investigației, mai precis în comitatele Sătmar, Bihor, Arad și Cenad. Ca mărturie a prezenței acestora încă de timpuriu în părțile Banatului stă comunitatea pecenegă de la Beșenova Veche (Dudeștii Vechi, jud. Timiș), datată în secolele IX-X în primul rând pe baza descoperirilor din mormintele tumulare ce conțineau resturi de cai, cercetate în zona Bucova⁵⁰. Pecenegii din așezarea amintită sunt atestați documentar și în 1369, când regele Ludovic I promite să le apere drepturile, la fel cum a făcut-o și tatăl său, Carol Robert⁵¹.

De altfel, în zona comitatului Arad (?) rezida și un grup (sau mai multe) de populație desemnată în documente și cronici ca ismaeliți – *Ismahelites*, originari probabil de pe Volga⁵². În anul 1223 ismaeliții sunt amintiți din cauza unui proces pe care îl aveau cu biserica și prepozitul din Arad⁵³. Rogerius îi menționează alături de ungurii, rutenii și cumanii luați prizonieri de mongoli în drumul lor spre Arad și Cenad⁵⁴. În finalul cronicii sale, Notarul Anonim, afirmă că în timpul ducelui Taksony (mijlocul sec. X) au venit în Ungaria nobili din Țara Bular (Bulgaria de pe Volga), aducând cu ei o mulțime de ismaeliți – *multitudine Hismahelitarum*⁵⁵.

⁴⁷ *Gesta Hungarorum*, cap. XXIII și XXV.

⁴⁸ Ifj. Réső Ensel Sándor, *Helynevek Magyarázója*, Második Füzet, Pest, 1862, p. 215-225.

⁴⁹ Ilona K. Fábíán, *op. cit.*, p. 255-256.

⁵⁰ Géza Bakó, *The relations of the principality of the Banat with the Hungarians and the Petchenegs in the tenth century*, în *Relations between the autochthonous populations and the migratory populations on the territory of Romania*, editors: Miron Constantinescu and Ștefan Pascu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, p. 241-248.

⁵¹ *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania*, Vol. XIII (1366-1370) (infra: *DRH.C.XIII*), București, Edit. Academiei Române, 1994, doc. 410, p. 624-625.

⁵² Mircea Rusu, *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th – 11th centuries*, în *Relations...*, p. 201-217 (p. 213).

⁵³ *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 141, p. 196-197 și doc. 144, p. 198-199.

⁵⁴ M. Rogerii, *Carmen miserabile*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor* (infra: *Carmen miserabile*), vol. V, Edit. Bucovina, București, 1935, Cap. XXXVII.

⁵⁵ Anonymus, *Gesta Hungarorum*, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor* (infra: *Gesta Hungarorum*), vol. I, București, 1934, cap. LVII; de văzut și nota nr. 4, p. 123. Ismaeliții sunt menționați și mai spre nord, în districtul Nyr (anul 1219) – *Regestrum Varadinense*, doc. 209, p. 229; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/209, p. 94.

Este posibil să fi existat și pecenegi (precum și khazari, despre care vom vorbi mai jos) printre acești nou veniți în partea de est a teritoriului controlat de maghiari, cunoscut fiind faptul că o parte a lor a îmbrățișat credința islamică⁵⁶. Pe teritoriul Ungariei pecenegi trăiau în comitatele Szabolcs⁵⁷ (vecin cu Sătmarul și Bihorul) sau Pest⁵⁸ – în general fiind așezați în zona Dunării și Tisei⁵⁹ –, iar în comitatul Cenad este nominalizat, într-un document din 1221, Besul (pecenegul) Petrus⁶⁰.

Toponimul *Tatar*⁶¹ (Anexa, nr. 25) din comitatul Sătmar ne duce cu gândul la o populație cu rădăcini asiatice. Având în vedere faptul că satul este menționat în anul 1215⁶², anterior mării invazii mongole – aceștia fiind numiți *Tartari* de către amintitul Rogerius⁶³ – se poate exclude posibilitatea ca etnonimul să facă referire la ei, ceea ce deschide perspectiva ca aici să fi rezidat un alt grup de populație cu origini răsăritene.

Astfel, nu putem trece cu vederea o afirmație din *Gesta Hungarorum* a Cronicarului Anonim, și anume că, după înfrângerea rutenilor (rușilor) și a cumanilor (probabil a pecenegilor sau khazarilor/cabari⁶⁴), o bună parte dintre ultimii, împreună cu familiile lor, au mers în Pannonia alături de învingătorul duce maghiar Almos; se pare că la fel au procedat și mulți ruși (ruteni)⁶⁵. Relatarea lui Anonymus susține posibilitatea ca un anumit număr de cumani (pecenegi) să fi ajuns în zona Pannoniei și, după exemplul secuilor, să fi fost așezați spre marginile stăpânirii maghiare, ajungând astfel pe teritoriul comitatului (sau a viitorului comitat) Sătmar. În acest caz este irelevant dacă Anonymus își redactează cronica pe parcursul secolului XI sau la finele veacului următor, în anul 1215 putând să mai existe aici urmași de ai cumanilor / pecenegilor sau să se fi păstrat amintirea acestora prin intermediul numelui așezării.

⁵⁶ Victor Spinei, *op. cit.*, p. 102.

⁵⁷ *Regestrum Varadinense*, doc. 72, p. 179-180; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/72, p. 59.

⁵⁸ *DIR.C.II (XIII)*, doc. 103, p. 113-114.

⁵⁹ Victor Spinei, *op. cit.*, p. 119 și p. 120, fig. 24 – pe hartă, un grup peceneg fiind plasat în zona de confluență a Crișurilor.

⁶⁰ *Regestrum Varadinense*, doc. 280, p. 258; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/280, p. 114.

⁶¹ Deși în documentul latin apare grafia *Catar*, editorii *DIR* au considerat că forma corectă a toponimului este *Tatar* – *DIR.C.I (XI-XIII)*, p. 73, nota 2.

⁶² *Regestrum Varadinense*, doc. 126, p. 198; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/126, p. 73.

⁶³ *Carmen miserabile* – mongolii sunt numiți *Tartari* pe parcursul întregii narațiuni. La fel sunt numiți mongolii în *Descriptio Europae Orientalis* (Cap. II) ori de către Simon de Keza în *Chronicon Hungaricum* (*Mongli sive Tartari* – Cap. IV.12).

Se pare că mongolii își datorează denumirea de *Tartari* victoriei lui Gingis Han asupra inamicului ancestral, tribul Tatarilor, tot o populație de limbă mongolă, al cărei habitat se afla pe cursul râului Kerulen. Astfel, spre mijlocul secolului XIII, etnonimele *Mongol* și *Tatar* deveniseră sinonime, v. István Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge University Press, 2005, p. 9. Vezi și Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 20.

⁶⁴ Pál Engel, *op.cit.*, p. 49.

⁶⁵ *Gesta Hungarorum*, cap. X.

Indiferent dacă vorbim despre cumani sau pecenegi în cazul satului Tatar, intervine un alt factor ce elimină din ecuație ambele populații, și anume denumirea sub care au fost cunoscuți în epocă cumanii, între acestea neapărând cea de *tatari* sau *tartari*⁶⁶, situația fiind similară și cu privire la pecenegi⁶⁷, deși prezența ultimilor în partea de nord-vest a României este mai plauzibilă, având în vedere că sunt atestați chiar în comitatul Sătmăr, precum și în Crișana sau Banat.

Ilona K. Fábíán înclină spre scenariul conform căruia toponimul *Tatar* își are originea într-un apelativ, și nu în numele unei populații, „furnizorul” denumirii satului fiind un anume Tatar, menționat în anul 1181⁶⁸. O altă dovadă în sprijinul acestei opinii ar fi existența pe teritoriul Ungariei medievale a unor cumani ce purtau nume mongole sau legate de aceștia. Este vorba despre doi bărbați, tată și fiu, *Tatar filio Vgudey*, amintiți într-o diplomă de la 1333. Este atestat fenomenul de utilizare a etnonimelor (de obicei a populațiilor supuse, dar posibil și a cuceritorilor) pe post de nume personale, printre antroponimele cumane ale secolelor XII-XIII fiind întâlnite exemple precum Baskord, Imek, Kitan, Urus, Quman, Qun și Tatar⁶⁹, la fel cum printre mongoli erau frecventele numele de persoane Qipčaq și Tatar⁷⁰.

Pe de altă parte, în limba latină *Tartarus*, *Tartaros*, *Tartar* era utilizat pentru desemnarea Infernului sau a ceva înspăimântător, infernal⁷¹. Apoi, știm că în comitatul Bihor (Nyr) trăiau ismaeliți și pecenegi, primii probabil musulmani, adică necredincioși din punct de vedere creștin, iar ultimii posibil păgâni⁷². În aceste condiții, devine legitimă întrebarea: putea să aibă și satul Tatar locuitori necredincioși sau păgâni, motiv pentru care a fost numit astfel: Tatar / Tartar / Infern? Poate o investigație mai amănunțită a problemei va aduce și un răspuns satisfăcător.

Un alt posibil etnotoponim cu trimitere la o populație de origine asiatică este *Kazawar* (Anexa nr. 12) din comitatul Solnoc (azi Cuzdrioara, jud. Cluj). Am adus în discuție și acest toponim, deoarece *kaza* ar putea să facă aluzie fie la *khazari*, despre care se știe că au ajuns în zona Pannoniei împreună cu triburile maghiare (un trib), fie la *kavari*, denumire pe care ungurii o utilizau la desemnarea populațiilor folosite ca auxiliari⁷³, atât în apărarea hotarelor, cât și în campaniile externe. Către prima ipoteză înclină balanța relatarea Notarului Anonim, care spune

⁶⁶ Victor Spinei, *op. cit.*, p. 202; István Vásáry, *op. cit.*, p. 5.

⁶⁷ Victor Spinei, *op. cit.*, p. 88.

⁶⁸ Fábíán K. Ilona, *op. cit.*, p. 256.

⁶⁹ István Vásáry, *op. cit.*, p. 11, nota 35 (*apud* L. Rásonyi, *Kuman özel adlari*, în *Türk Kültürü Araştırmaları*, 3-6, 1966-1969, p. 71-144 – p. 88, 106, 113 și 136) și notele 37-38.

⁷⁰ István Vásáry, *op. cit.*, p. 11, notele 39 și 40.

⁷¹ G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 1206.

⁷² Este cunoscută rezistența pecenegilor în fața prozelitismului catolic; v. Victor Spinei, *op. cit.*, p. 102.

⁷³ Gyula Kristó, *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged, 2004, p. 204-205.

că țara ducelui Menumorut era locuită de *Cozari*⁷⁴, ceea ce face posibil ca grupuri ale acestora să fi trecut și dincolo de munți, așezându-se în nordul Transilvaniei.

Cetatea de la Cuzdrioara a fost considerată de către Tudor Sălăgean ca făcând parte din cea mai răsăriteană linie de prisăci a sistemului defensiv organizat de regalitatea maghiară, căreia îi aparțineau și exploatările de sare din zona Dejului, linie pe care au fost surprinse colonizări de populații⁷⁵. Deși cea mai clară prezență este a germanicilor – menționați de documentele secolului al XIII-lea – nu putem neglija posibilitatea aducerii în această zonă, tocmai în interes de apărare, a uneia sau a mai multora dintre grupurile auxiliare: pecenegi, secui, khazari sau descendenți de-ai lor. Se știe că, împreună cu secuii, au fost colonizați și grupuri de pecenegi în sud-estul Transilvaniei. Descoperirile arheologice – în special așezarea de la Turia, județul Covasna (datată la sfârșitul sec. XII – sec. XIII) indică sfârșitul secolului al XII-lea ca moment al așezării pecenegilor în acea zonă⁷⁶. De asemenea, așezarea numită *Beșeneu* (azi Vișoara, jud. Bistrița-Năsăud) sau *Heydendorf* (Satul Păgânilor) de către populația germană – indică supraviețuirea pecenegilor până la colonizarea germanicilor⁷⁷. Din anul 1219 există și o referință la khazari, când este amintită *balta Chazar*⁷⁸ (*stagnum Chazar/Csazar*; în Bihor). În opinia lui S. Dumitrașcu și I. Crișan acest lucru, împreună cu antroponimele ismaeliților⁷⁹, indică o supraviețuire chazară în Crișana. Faptul este întărit și prin descoperirea în așezarea din secolele XII-XIII de la Cefa – *La Pădure* a unui pandantiv cu steaua lui David, autorii cercetării fiind de părere că piesa de bronz a aparținut fie unui evreu (chiar rabin), fie unui chazar mozaic⁸⁰. Însă trebuie să fim circumspecți în această problemă, deoarece într-un document emis de Andrei al II-lea în 1233 se face o distincție clară între evrei și ismaeliți – mai plauzibilă fiind identificarea musulmanilor cu ismaeliții – de mai multe ori apărând formularea *Iudeos, Sarracenos sive Ismahelitas*⁸¹. Oricum, știut fiind faptul că printre chazari erau atât

⁷⁴ *Gesta Hungarorum*, cap. XI.

⁷⁵ Tudor Sălăgean, *Țara lui Gelou. Contribuții la istoria Transilvaniei de Nord în secolele IX-XI*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2006, p. 121-122.

⁷⁶ Zoltán Székely, *Pecenegii în sud-estul Transilvaniei*, „Aluta. Studii și comunicări”, XVII-XVIII, 1985-1986, Sfântul Gheorghe, 1988, p. 197-210.

⁷⁷ Th. Năgler, *op. cit.*, p. 113.

⁷⁸ G.D. Teutsch, Fr. Firnhaber, *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens*, I (infra: *Teutsch, Firnhaber, I*), Wien, 1857, doc. XV, p. 13-14; *Hurmuzaki, Densușianu*, I, 1, doc. LI, p. 69-70; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 113, p. 170-172.

⁷⁹ Antroponimele ismaeliților din zona Nyr sunt: Texa (*Regestrum Varadinense*, doc. 139, p. 203; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/139, p. 75), Iliaz, Pentek (*Regestrum Varadinense*, doc. 209, p. 229; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/209, p. 94), Elias și Peter (*Regestrum Varadinense*, doc. 326, p. 276; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/326, p. 126).

⁸⁰ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Un pandantiv cu steaua lui David descoperit la Cefa – La Pădure*, în „Crisia”, nr. 26-27, 1996/1997, p. 37-49.

⁸¹ *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 223, p. 264-270 (cu textul latin la p. 397-403); *EO I*, doc. 168, p. 176-177.

musulmani, cât și mozaici⁸², se puteau afla chazari sau descendenți de-ai lor în spatele ambelor denumiri: iudei și ismaeliți. Ca urmare a celor expuse este posibil să se fi așezat și la Kazawar (Cuzdrioara) comunități de khazari (sau descendenți de-ai lor) ori pecenegi – în ultimul caz fiind numiți, generic, *kavari* – cu rol în apărarea hotarelor.

Etnotoponimele *Olahteleky* (Anexa, nr. 14) și *Olahteluk* (Anexa, nr. 15) au în componența lor termenul cu care erau desemnați românii de către maghiari, *oláh*, care, de altfel, a rezultat din *vlah* (Vlakhoi, Blachii, Vlachi)⁸³. Prima așezare se află în Țara Bârsei (azi, probabil, Tohanu Vechi, Zărnești, jud. Brașov), iar cealaltă, dispărută, era în comitatul Bihor. Este vorba de două zone în care și sursele scrise atestă prezența românilor. În partea de sud a Transilvaniei vlahii sunt pomeniți de timpuriu: în diploma acordată cavalerilor teutoni de către regele Andrei al II-lea în anul 1222 (*terra Blacorum*)⁸⁴, de actul privilegial în favoarea oaspeților germani din 1224, când este amintită pădurea românilor și pecenegilor (*silvam Blacorum et Bissenorum*)⁸⁵, precum și într-un document eliberat în anul 1223 pentru a confirma donația clericului Gocelinus către Mănăstirea Cârța (*terram exemptam de Balaccis*)⁸⁶. Pentru partea de vest a României avem relatarea lui Simon de Keza, care spune despre secui că, după descălecatul maghiar, nu au primit un teritoriu în Pannonia, ci au fost așezați în vecinătatea *Blackilor*⁸⁷. Acest spațiu locuit de români considerăm că se afla undeva în partea de est a Ungariei și/sau în vestul României de azi.

Prezența secuilor în zona Bihorului este confirmată de către toponimie, și anume prin denumirile *Zekulhyd* (Anexa, nr. 31), azi Săcuieni, și *Scekul* (Anexa, nr. 23), azi Sitittelec. Cronicarii îi desemnează sub formele Siculi⁸⁸, Zaculi⁸⁹ sau Zekuli⁹⁰, iar în documentele oficiale din secolul XIII se utilizează variantele Siculi / Syculi / Siculy⁹¹, ceea ce legitimează atribuirea acestor etnotoponime secuilor.

⁸² Johannes Preiser-Kapeller, *Ein jüdisches Großreich? Religion und Mission im reich der Chasaren* – https://www.academia.edu/699593/Ein_j%C3%BCdisches_Gro%C3%9Freich_Religion_und_Mission_im_Reich_der_Chassaren_A_Jewish_Empire_Religion_and_Mission_in_the_Empire_of_the_Khazars_Working_Paper (11.12.2014). Articolul va fi publicat și într-o revistă de specialitate – informații: dr. Johannes Preiser-Kapeller (Academia Austriacă de Științe, Institutul pentru Studii Medievale).

⁸³ Gyula Kristó, *op. cit.*, p. 224.

⁸⁴ *Hurmuzaki-Densușianu*, I, 1, doc. LIV, p. 74-76; Franz Zimmermann, Karl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, (infra: *UB I*), Hermannstadt, 1892, doc. 31, p. 18-20; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 130, p. 182-184; doc. 134, p. 187-188.

⁸⁵ *Hurmuzaki, Densușianu*, I, 1, doc. LXII, p. 83-85; *UB I*, doc. 43, p. 32-35; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 157, p. 208-210.

⁸⁶ *Hurmuzaki, Densușianu*, I, 1, doc. LVII, p. 79-80; *UB I*, doc. 38, p. 26-28; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 145, p. 199-200.

⁸⁷ *Chronicon Hungaricum*, Cartea I, Cap. III.6.

⁸⁸ *Gesta Hungarorum*, spre exemplu: Cap. L.

⁸⁹ *Chronicon Hungaricum*, Cartea I, Cap. III.6.

⁹⁰ *Chronicon Pictum Vindobonense*, Cap. X.

⁹¹ *Documente privitoare la Istoria Românilor, 1199-1345* (infra: *Hurmuzaki-Densușianu*, I, 1), Culese de Eudoxiu de Hurmuzaki și Nicolae Densușianu, volumul I, partea 1, București, 1887, doc. CXCIV, p. 254; doc. CCVII, p. 280; doc. CCCXCIII, p. 488-489 sau doc. CCCXCIII, p. 511-512.

Am lăsat la urmă discuția privitoare la toponimul *Germand* (Anexa, nr.10) din comitatul Alba (azi Meșcreac, jud. Alba), deoarece este deosebită forma sub care apare, având în vedere că în secolul al XIII-lea nu se folosea etnonimul *germani* în referirile la grupurile de germanici așezați aici, termenul uzual fiind *saxones*. Coriolan Suciul a identificat, pe lângă oiconimul în discuție, alte opt localități ce conțineau *German* în nume⁹². Fiecare dintre ele, chiar dacă în majoritatea cazurilor termenul *German* apare abia în mențiunile din secolul al XIX-lea, se află în zone de colonizare germană⁹³.

Deși este vorba despre un sat cu oaspeți germani, toponimul poate să-și aibă originea în cuvântul latinesc *germanus*, care înseamnă, printre altele, „din aceeași părinți”, „frate”, sau în *germana*, adică „soră”⁹⁴, astfel făcându-se referire la originea similară a locuitorilor din Germand cu a celor din alte așezări de oaspeți din comitatul Alba.

*

Din rândurile de mai sus se poate observa că onomastica reprezintă o disciplină auxiliară de mare importanță pentru istorie, putând contribui la elucidarea unora dintre numeroasele probleme ridicate încă de cercetarea realităților evului mediu transilvan. Odată cu înregistrarea tuturor toponimelor (nu doar a celor ce conțin o referire directă la etnie, cum am procedat în acest material) aparținătoare fondului lingvistic și cultural al fiecărei etnii atestate în această regiune, lucrurile vor deveni și mai clare, iar istoria medievală a Transilvaniei și a teritoriilor învecinate (Banat, Crișana, Maramureș) se va îmbogăți cu informații extrem de utile.

⁹² Coriolan Suciul, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Iași, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1967-1968, vol. I, p. 256.

⁹³ Coriolan Suciul, *op. cit.*, p. 86-87 (Bocșa Vasiovei, Bocșa, jud. Caraș-Severin), p. 225 (Făget, jud. Timiș), p. 258 (Gherman, jud. Timiș), p. 265 (Gladna Montană, jud. Timiș), p. 365 (Lugoj, jud. Timiș) și C. Suciul, *op. cit.*, Vol. II, p. 17 (Oravița, jud. Caraș-Severin), p. 77 (Reșița, jud. Caraș-Severin), p. 97-98 (Sasca Montană, jud. Caraș-Severin).

⁹⁴ G. Guțu, *op.cit.*, p. 519.

Anexă:

Legenda: **a.** – Elementul denumit de către etnotoponim; **b.** – Localizarea geografică în evul mediu, de multe ori aproximativă; **c.** – Etnia (în unele cazuri probabilă) la care face referire etnotoponimul; **d.** – Datare; **e.** – Bibliografie; **f.** – Alte comentarii.

*

1. **Beseneu / Besene / Besenew:** **a.** așezare; **b.** comitatul Bihor (localitate dispărută lângă Oradea); **c.** pecenegi; **d.** 1226, 1273, 1291-1294; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 352, p. 288; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/352, p. 134; *UB I*, doc. 169, p. 122-123; Jakubovich Emil, *A váradi püspökség XIII századi tizedjegyzéke*, în *Magyar Nyelv*, Vol. XXII, nr. 5-10, [Infra: *Jakubovich*], Budapest, 1926, p. 220-223, 298-301, 357-363 (p. 301); *DIR.C.II (XIII)*, doc. 161, p. 153-154; doc. 381, p. 342.

2. **Beseneu / Pământul Bissenilor:** **a.** pământ; **b.** comitatul Cenad (este posibil să fie vorba de satul Bessenew – Beșenova Veche, azi Dudeștii Vechi, jud. Timiș – *DRH.C.XIII*, doc. 410, p. 624-625); **c.** pecenegi; **d.** 1230, 1232; **e.** *Hurmuzaki-Densușianu*, I, 1, doc. XCVII, p. 124-126; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 199, p. 240-241; doc. 219, p. 261-263; **f.** pământul a aparținut cetății Cenad.

3. **Besenyei Too:** **a.** așezare; **b.** comitatul Sătmar (?); **c.** pecenegi; **d.** 1169; **e.** Georgius Fejér, *Codex Diplomaticus Hvyngariae Ecclesiasticvs ac Civilis*, Tom VII, Vol. I, Budae, 1831, doc. CXVI, p. 161-163; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 10, p. 4-6.

4. **Besseneyew / Bissena:** **a.** așezare și pădure; **b.** comitatul Arad; posibil în vecinătatea localității Agris; **c.** pecenegi; **d.** 1202-1203; **e.** *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 41, p. 23-27 (textul latin la p. 363-367); **f.** moșie a bisericii din Arad.

5. **Chechtelek:** **a.** așezare – *telek*; **b.** comitatul Crasna (așezare probabil dispărută); **c.** slavi (?); **d.** 1259; **e.** Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, VI, [Infra: *Codex diplomaticus patrius*], Budapest, 1876, doc. 58, p. 89-93; *DIR.C.II (XIII)* doc. 25, p. 27-31; *EO I*, doc. 230, p. 200-203.

6. **Chechy:** **a.** așezare – *villa; terra*; **b.** comitatul Crasna (azi Cehei, jud. Sălaj); **c.** slavi; **d.** 1259; **e.** *Codex diplomaticus patrius*, doc. 58, p. 89-93; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 25, p. 27-31; *EO I*, doc. 230, p. 200-203.

7. **Chehy:** **a.** așezare; **b.** comitatul Bihor (azi Cihei, jud. Bihor); **c.** slavi; **d.** 1220; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 265, p. 252; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/265, p. 110.

8. **Chroath:** **a.** așezare – *villa, terra*; **b.** comitatul Solnoc Mijlociu (azi Horoatu Cehului, jud. Sălaj); **c.** slavi; **d.** 1220; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 238, p. 242-243; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/238, p. 103; *EO I*, doc. 108, p. 152.

9. **Croac:** **a.** așezare – *terra*; **b.** comitatul Sătmar (așezare probabil dispărută); **c.** slavi; **d.** 1238; **e.** Georgius Fejér, *Codex Diplomaticus Hvyngariae Ecclesiasticvs ac Civilis*, Tom IV, Vol. I, Budae, 1829, p. 104-111 (p. 108); *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 258, p. 305-310; **f.** pământul a fost scos de sub dependența cetății Valka, de lângă Satu Mare.

10. **Germand:** **a.** așezare – *terra*; **b.** comitatul Alba (azi Meșcreac, jud. Alba); **c.** oaspeți (?); **d.** 1264, 1295; **e.** *Hurmuzaki-Densușianu*, I, 1, doc. CCXXXIV, p. 323; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 48, p. 54-55; *EO I*, doc. 252, p. 209-210; doc. 539, p. 305-307.

11. **Huruat / Huruath:** **a.** aşezare – *terra*; **b.** comitatul Crasna (azi Horoatul Crasnei, jud. Sălaj); **c.** slavi – croați: în limba maghiară *horváth* însemnând *croat*; **d.** 1213, 1270; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 21, p. 162; Szentpétery Imre, *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica / Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, Tomus II / II Kötet, 1 Füzet (1255-1272), Budapest, 1943, doc. 1906; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/21, p. 47; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 110, p. 120-121; *EO I*, doc. 50, p. 137; doc. 283, p. 221-222.

12. **Kazawar:** **a.** aşezare, cetate / întăritură (?); **b.** comitatul Solnoc (azi Cuzdrioara, jud. Cluj); **c.** chazari (?); **d.** 1249; **e.** *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, doc. CLXXXIX, p. 245-247; *DIR.C.I (XI-XIII)* doc. 290, p. 335-337; *EO I*, doc. 209, p. 193-194.

13. **Nempti / Nemythy:** **a.** aşezare; **b.** comitatul Sătmăr (azi Mintiu, un cartier al oraşului Satu Mare); **c.** oaspeţi germani; **d.** 1273-1290 – 1299; **e.** *Wenzel IX*, doc. 413, p. 561-562; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 166, p. 158; doc. 508, p. 463-464; **f.** în limba maghiară *német* înseamnă german.

14. **Olahtelek / Tohou:** **a.** aşezare – *telek*; **b.** Țara Bârsei (azi probabil Tohanu Vechi, Zărneşti, jud. Braşov); **c.** români; **d.** 1294 sau 1272-1290; **e.** *DIR.C.II (XIII)*, doc. 451, p. 403-404; *EO I*, doc. 320, p. 231-232.

15. **Olahteluk:** **a.** aşezare – *telek*; **b.** comitatul Bihor (aşezare dispărută undeva între Uileacu de Criş şi Cuieşd, judeţul Bihor); **c.** români; **d.** 1283; **e.** *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, doc. CCCLIX, p. 446; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 278, p. 245-246; *EO I*, doc. 402, p. 261.

16. **Olozi:** **a.** aşezare – *villa*; **b.** comitatul Bihor (azi Olosig, jud. Bihor); **c.** oaspeţi, latini (?); **d.** 1291-1294; **e.** *Jakubovich*, p. 357, 360; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 381, p. 335-347.

17. **Pad Hungaricam (Padul Unguresc):** **a.** pământ – *terra*; **b.** comitatul Alba (aşezare dispărută, posibil în zona localităţii Pâclişa, jud. Alba); **c.** maghiari; **d.** 1265; **e.** *UB. I*, doc. 110, p. 95-96; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 68, p. 73-74; *EO I*, doc. 255, p. 210.

18. **Pad Saxoniam (Padul Săsesc):** **a.** pământ – *terra*; **b.** comitatul Alba (aşezare dispărută, posibil în zona localităţii Pâclişa, jud. Alba); **c.** germani; **d.** 1265; **e.** *UB. I*, doc. 110, p. 95-96; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 68, p. 73-74; *EO I*, doc. 255, p. 210.

19. **Rasan / Rusan:** **a.** aşezare; **b.** comitatul Cenad (aşezare părăsită în Serbia, aproape de Csoka); **c.** slavi; **d.** 1256; **e.** Wenzel Gusztáv, *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus Continuatus*, VII, 1235-1260, Pest, 1869, doc. 303, p. 429-431; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 20, p. 21-23; *EO I*, doc. 222, p. 197-199.

20. **Ruscia:** **a.** aşezare; **b.** comitatul Turda (?); aşezare posibil dispărută, undeva în zona Munţilor Călimani sau este vorba de localitatea Ruşii-Munţi, jud. Mureş; **c.** slavi; **d.** 1228; **e.** *Bánffy I*, doc. IV, p. 3-7; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 191, p. 232-234; *EO I*, doc. 152, p. 169-170.

21. **Sashad:** **a.** aşezare; **b.** comitatul Bihor (?); **c.** germani; **d.** 1214; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 104, p. 191; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/104, p. 68.

22. **Sassag / Sussag:** **a.** aşezare; **b.** comitatul Cluj (aşezare dispărută lângă oraşul Cluj); **c.** germani; **d.** 1295, 1297; **e.** *UB I*, doc. 269, p. 198-199; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 464, p. 414-415; doc. 490, p. 435-438; *EO I*, doc. 537, p. 304-305; doc. 562, p. 317-319.

23. **Seccul:** **a.** villa; **b.** comitatul Bihor (azi Sititelec, jud. Bihor); **c.** secui; **d.** 1213; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 26, p. 164; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/26, p. 48.

24. **Sczech:** **a.** aşezare – *terra*; **b.** comitatul Crasna (azi Sici, judeţul Sălaj); **c.** slavi (?); **d.** 1259; **e.** *Codex diplomaticus patrius*, doc. 58, p. 89-93; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 25, p. 27-31; *EO I*, doc. 230, p. 200-203.

25. **Tatar** (Catar): **a.** aşezare; **b.** comitatul Sătmar (azi Szamostatárfalva, Ungaria); **c.** pecenegi (?); **d.** 1215; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 126, p. 198; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/126, p. 73.

26. **Villa Latina**: **a.** aşezare – villa; **b.** comitatul Târnava (azi Văleni, jud. Braşov); **c.** oaspeţi germani (?); **d.** 1231; **e.** *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, doc. XCIV, p. 120-121; *UB I*, doc. 63, p. 54-55; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 212, p. 254-255; *EO I*, doc. 163, p. 174; **f.** satul era deţinut de cavalerii (*milites*) saşi Corrad şi Daniel, fiii lui Johannes Latinus.

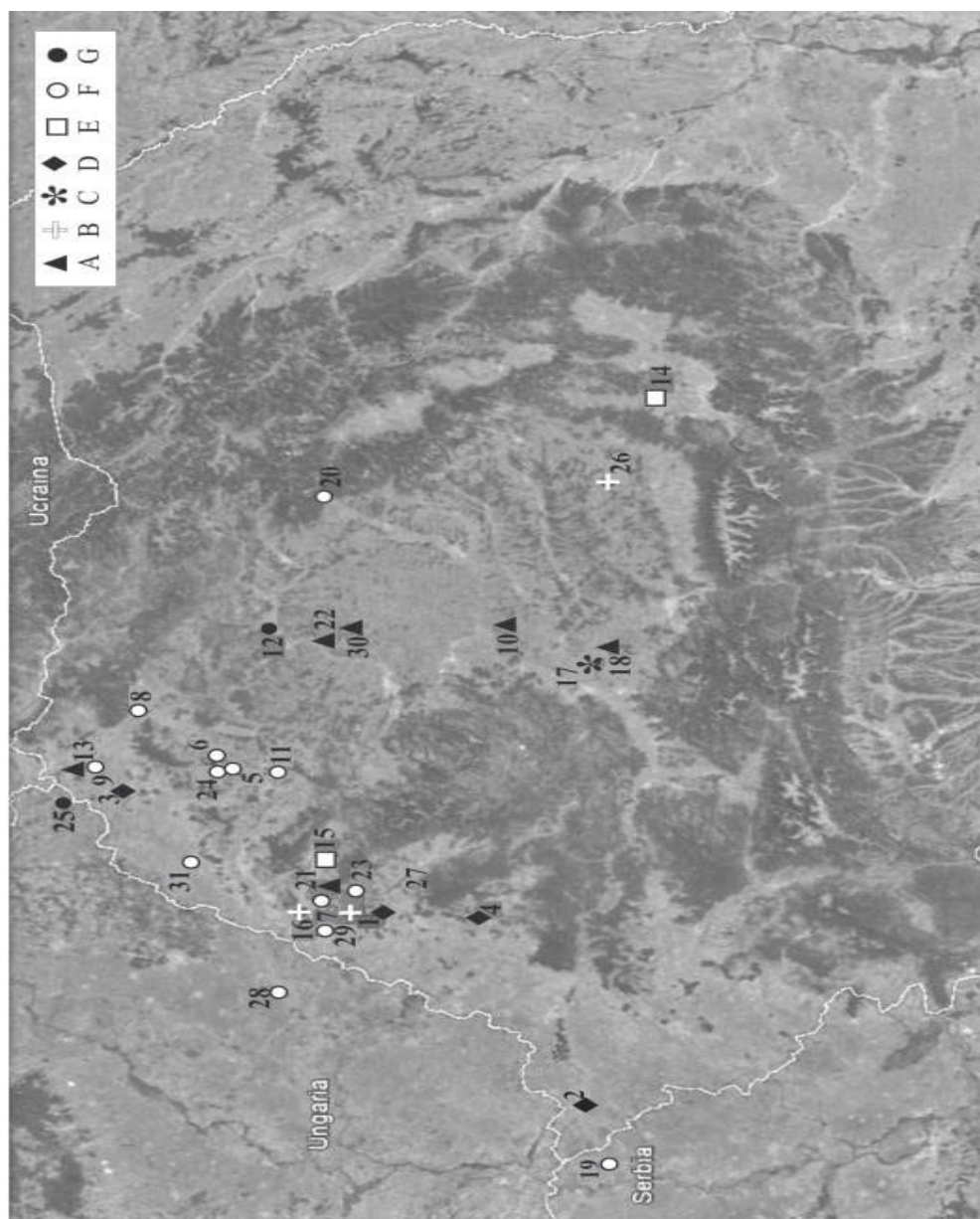
27. **Villa Latinorum Waradiensium / Olazy**: **a.** aşezare – villa; **b.** comitatul Bihor; **c.** latini – italieni; în limba maghiară: *olasz* = italian;; **d.** 1215, 1273, 1285, 1291-1294; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 137, p. 202; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/137, p. 75; *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, doc. CCCLXVIII, p. 459-460; *UB I*, doc. 169, p. 122-123; doc. 209, p. 148-149; *Jakubovich*, p. 299, 357, 359-360; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 161, p. 153-154; doc. 313, p. 277-278; doc. 381, p. 343, 347; **f.** este vorba de satul ce a devenit mai târziu cartier al Orăzii; alte denumiri: *Olaszi*, *Venecys*, *Venecia* (Veneţia Orăzii).

28. **Vruz / Vrws**: **a.** aşezare – villa; **b.** comitatul Bihor (aşezare dispărută undeva pe teritoriul Ungariei); **c.** slavi; **d.** 1220, 1221, 1279; **e.** *Regestrum Varadinense*, doc. 274, p. 255; doc. 317, p. 273-274; *DIR.C.I (XI-XIII)*, doc. 67/274, p. 112; doc. 67/317, p. 124; Wenzel Gusztáv, *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, XII, Pest, 1874, doc. 212, p. 250-253; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 225, p. 201-203; *EO I*, doc. 365, p. 249.

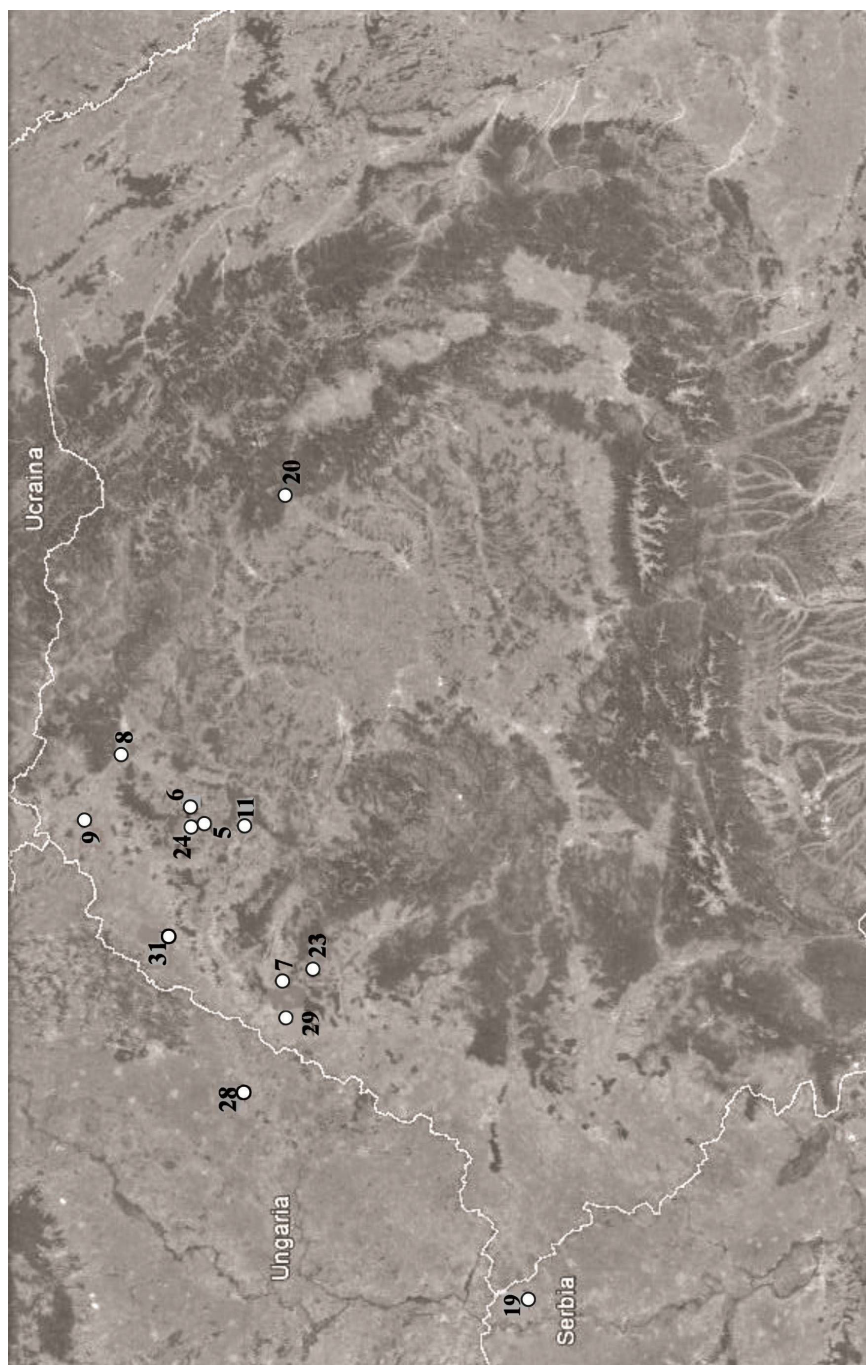
29. **Wrusy**: **a.** aşezare; **b.** comitatul Bihor (aşezare dispărută lângă Gepiu, jud. Bihor); **c.** slavi; **d.** 1291-1294; **e.** *Jakubovich*, p. 358; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 381, p. 344.

30. **Zaazfenes**: **a.** aşezare; **b.** comitatul Cluj (azi Floreşti, jud. Cluj); **c.** germani; **d.** 1297; **e.** *UB I*, doc. 278, p. 205-208; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 490, p. 435-438; *EO I*, doc. 562, p. 317-319; **f.** *zaaz* ar putea veni de la maghiarul *szás* sau latinul *saxones*, adică *sas*, *saşi*, iar *Zaazfenes* fiind *Fenes-ul Săsesc*; în următoarele documente referitoare la Floreşti, satul este numit doar *Fenes* – spre exemplu în anii 1298-1299: *UB I*, doc. 280, p. 209-210; doc. 283, p. 211-212; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 493, p. 439-440; doc. 512, p. 468-469.

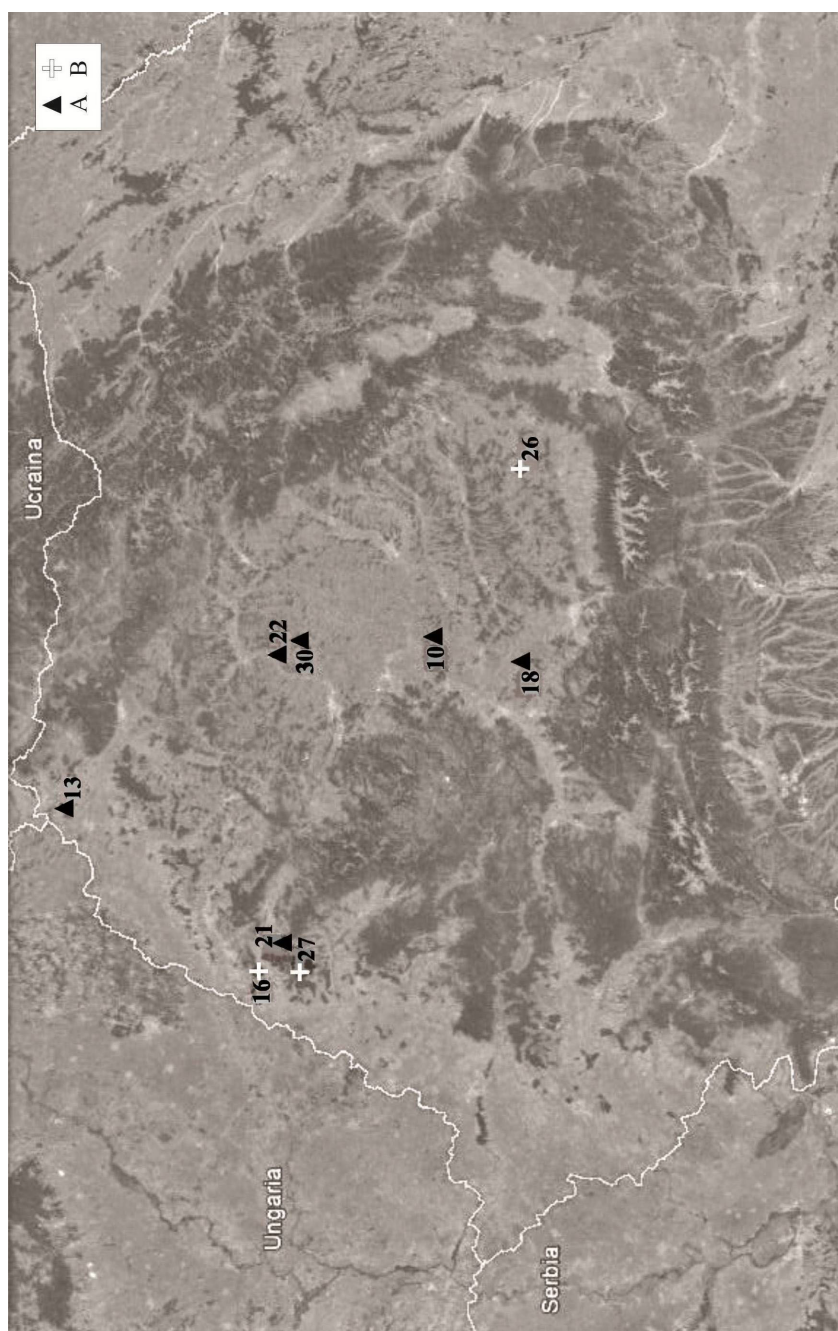
31. **Zekulhyd**: **a.** aşezare; **b.** comitatul Bihor (azi Săcuieni, jud. Bihor); **c.** secui; **d.** 1291-1294; **e.** *Jakubovich*, p. 222, 298; *DIR.C.II (XIII)*, doc. 381, p. 335.

Harta 1: Etnotoponimele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (sec. XII-XIII); A-germani, B-latini, C-maghiari, D-pecenegi, E-români, F-slavi, G-kovari (khazari, pecenegi?); numerele 1, 2, 4, 5, 6, 15, 17, 18, 19, 22 și 29 sunt plasate pe hartă cu aproximație, iar 3, 9, 20, 21 și 28 cu o foarte mare aproximație (cifrele de pe hartă respectă numerotarea din Anexă).

Harta 2: Etnotoponime ce fac referire la comunități slave.

Harta 3: Etnotoponime ce indică prezența oaspeților germani (A) și latini (B).